

Др Александар С. Мојашевић,*
Доцент Правног факултета,
Универзитет у Нишу

ПРИКАЗ

Рад примљен: 23.06.2016.
Рад прихваћен: 26.09.2016.

Данијел Канеман, “Мислити брзо и споро”, Смедерево: Хеликс, 2015.

Књига *Мислити брзо и споро*, у *Хеликсовом* издању, аутора Данијела Канемана (Daniel Kahneman), добитника Нобелове награде за економију, представља рекапитулацију његовог изузетно плодног научноистраживачког рада, пре свега, у области когнитивне психологије, али и теорије одлучивања и других области. Одмах се намеће питање: како један психолог може добити Нобелову награду за економију, и какве везе његов рад има са областима ван психологије? Управо након читања ове књиге, можемо се уверити колико је научни рад Данијела Канемана померио границе у области друштвених наука и због чега се он сматра једним од најзначајнијих савремених мислилаца. Посебна вредност ове књиге лежи у једноставности излагања сложених психолошких феномена и поучним лекцијама које све од реда имају научну потврду. Оваква књига јасно показује шта је то права и корисна популарна психологија за разлику од мноштва других књига тог жанра које у последње време пуне витрине домаћих и страних књижара. Потенцијални читаоци вероватно ће бити подстакнути на шире размишљање, пре свега, о људској рационалности, али и о пристрасностима интуитивног мишљења, којима смо као људска бића веома склони, рецимо, приликом процене вероватноће догађаја, предвиђања будућности, или процене различитих хипотеза. Иначе, на крају ове књиге се налазе два позната рада овог аутора (писана и објављена заједно са радовима Амоса Тверског) преведена на српски језик: *Расуђивање у условима неизвесности: хеуристика и пристрасност* и *Избори, вредности и оквири*. У првом чланку, објављеном 1974. године у часопису *Science*, аутори доводе у питање тада општеприхваћену претпоставку људског понашања: претпоставку рационалности. Аутори су документовали системске грешке у размишљању обичних људи које свој извор имају у самом устројству нашег когнитивног апарата. Овај чланак спада у ред најцитиранијих радова у области друштвених наука, а идеје које из њега произилазе

* mojasevic@prafak.ni.ac.rs

(о пристрасности и хеуристици) нашле су примену у области права, обавештајног рада, финансија, војне стратегије, и другим. Пет година касније, аутори објављују рад „Теорија изгледа: анализа одлучивања у условима ризика”, која постаје једна од најпризнатијих теорија и камен темељац нове дисциплине (која је још у повоју) – бихевиоралне економије.

Књига *Мислити брзо и споро* састоји се из пет међусобно повезаних целина. У првом делу (стр. 17–89), Канеман нас на један крајње оригиналан начин упознаје са функцијама два повезана система мишљења у нашем уму: *Системом 1*, који је аутоматски, брз и најчешће без наше свесне контроле, и *Системом 2*, који је спор, рационалан и који контролише Систем 1. Оригиналноост књиге произилази из луцидности и довитљивости самог аутора који сложен психолошки механизам мишљења приближава сваком читаоцу, без обзира на врсту и ниво образовања. Тако, рецимо, садејство Система 1 и Система 2 описује као психолошку драму са два лика, у којој главна улога припада Систему 1, који генерише утиске, интуитивне закључке, намере и осећања, док Систем 2 исте потврђује или не, претварајући их у експлицитна уверења или свесне изборе. Упркос томе што Систем 1 углавном добро функционише и што је подела менталног рада између њега и Система 2 таква да минимализује труд (тзв. *закон најмањег могућег напора*) и оптимизује учинак, он је подложен пристрасностима, односно склон је системским грешкама у одређеним околностима, а осим тога, слабо разуме логику и статистику. У наставку овог првог дела, Канеман нас упознаје са карактеристикама Система 1 и Система 2, којом приликом овај први назива *асоцијативном машином*, а други *лењим контролором*. Први назив указује да Систем 1 функционише по принципу асоцијације идеја, на тај начин што једна идеја активира мноштво других идеја, које потом активирају мноштво других идеја, стварајући једну асоцијативно кохерентну слику која даје одређени смисао реалности. Но, та кохерентност потиче од начина рада нашег мозга, а свет (реалност) је знатно бесмисленији него ми *мислимо*. С тим у вези, Канеман на мноштву живописних примера описује како Систем 1 даје процене (не)нормалности ослањајући се на одређене норме; како аутоматски приписује намере и узроке неким појавама; како је склон брзоплетом закључивању и томе да лако поверује у нешто само на основу доступних информација („постоји само оно што се види”); како ствара емоционално кохерентну слику (тзв. хало ефекат); како расуђује на основу базичних процена; замењује тешка питања лакшим (тзв. хеуристика); спарује по интензитету појаве и одлике другачијег типа, итд. Други назив указује да функције Система 2 изискују пажњу и ментални напор, на пример, када треба да обавимо рачунску операцију множења или дељења. Посебно су интересантни налази да добро расположење, интуиција, креативност,

лаковерност и ослањање на Систем 1 иду у пакету, док други пакет чине туга, опрез, сумњичавост, аналитички приступ и повећано когнитивно напрезање.

У другом делу књиге под називом *Хеуристика и пристрасност* (стр. 101–184), аутор наставља са приказом живописних примера наше склоности да изводимо закључке на основу малог узорка (закон малих бројева); да одлучујемо на основу „сидра” (рецимо, када Вам продавац понуди цену куће и Ви се „упецате”); да процењујемо учесталост неких догађаја на основу лакоће с којом нам примери падају на памет (хеуристика доступности); да смо склони да одлуке и процене заснивамо на емоцијама (афективна хеуристика); како смо склони да ризик неког догађаја процењујемо на основу тзв. *слапа доступности* (рецимо, када медији и јавност неки догађај „надувају” до неслућених размера што утиче на нашу процену ризика); како процењујемо на основу хеуристике репрезентативности (сличности описа са стереотипима), чиме занемарујемо основне статистичке стопе; како смо склони нерегресивним интуитивним проценама, занемарујући регресију ка просеку (рецимо, професор на основу искуства закључује да је критика студента ефикаснија од похвале, али не схвата да је у питању регресија ка просеку која каже да критика (или похвала) неме везе са успехом).

У трећем делу књиге, под називом *Претерано самопоуздање* (стр. 187–248), приказане су бројне когнитивне заблуде, као што је рецимо, *заблуда о разумевању*, која је последица наше илузије да разумемо прошлост, што имплицира да је могуће и будућност предвидети. Насим Талеб, кога Канеман више пута цитира у овој књизи, овај феномен назива *наративном заблудом*. Затим, следе интересантни примери *пристрасности накнадног увида* („знао сам да ће се то десити”) и *пристрасности због исхода* (ако је исход негативан, склони смо да окривљујемо друге, рецимо, када странка која изгуби парницу окривљује свог адвоката). Интересантна је и *заблуда о валидности и вештини* (на пример, вештини бирања акција), којој су склони не само лаици, него и стручњаци, те Канеман поставља питање да ли баш увек можемо веровати интуицији стручњака. У прилог томе, он износи убедљиве доказе да је некада боље доносити одлуке на основу једноставне формуле, а не интуиције (рецимо, приликом бирања кандидата за посао). Даље, још једна когнитивна заблуда јесте она која настаје при *планирању*, када се претпоставља да ће се десити најбољи сценарио, а занемарују се друге, лошије, могућности. На крају овог дела, Канеман приказује и „покретачку снагу капитализма”: предузетничко самообмањивање, занемаривање конкуренције и прекомерно самопоуздање (финансијских) менаџера.

Четврти део књиге (стр. 251–350), под називом *Избори*, најзначајнији је за економску науку. У овом делу, аутор излаже суштину своје *теорије изгледа*, која каже да смо, психолошки гледано, осетљивији на губитке него на добитке. То рађа одбојност према губицима и нашу спремност да преузмемо ризик да бисмо исти избегли. У овом делу, Канеман излаже и тзв. *четвороструки образац* нашег односа према ризику (одбојност или склоност) у зависности од вероватноће и, на тој основи, издваја тзв. ефекат извесности и ефекат могућности. Интересантно је то да овај образац објашњава на примеру избора између суђења и поравнања. У наставку, у свом стилу, Канеман објашњава како најчешће прецењујемо ретке и негативне догађаје, потом, како поред стварног рачуна, имамо и тзв. *ментални рачун* (на који снажно утиче и осећање кајања), затим, како смо склони преиначењу преференција у зависности од оквира (позитивног или негативног).

У петом делу под називом *Два ја* (стр. 353–382) аутор прави дистинкцију између два сопства, искуственог ја и памтећег ја. Ово друго ја јесте оно које може „правити проблем”, те нам нека гора животна епизода може остати у бољем сећању, услед чега, касније поново бирамо иста или слична болна искуства. Разлика између два ја рефлектује се и на плану задовољства, што отвара и проблем избора адекватних политика које за циљ имају срећу становништва (рецимо, у области медицине). Канеман препоручује узимање у обзир и памтећег и искуственог ја.

Све у свему, књига *Мислити брзо и споро*, аутора Данијела Канемана, представља право ремек-дело (популарне) психологије. Намењена је психолозима, економистима, али и свима онима који су заинтересовани да сазнају најновија научна достигнућа бихевиоралне економије. Да ова дисциплина добија на значају, говори и чињеница да је америчка администрација, као и влада Јужне Кореје, укључила бројне бихевиоралне економисте у креирање јавних политика. Штавише, британска влада је формирала посебан *Тим за бихевиоралне увиде*, познатији као *Одељење за гуркање*, према светском бестселеру *Гуркање*, аутора економисте Ричарда Талера и правника Каса Санстина. *Гуркање* јесте политика либертаријанског патернализма, која се, попут либертаријанизма познате чикашке школе, ослања на слободу појединца, али и на могућност софистициране државне интервенције како би се људи заштитили од лоших избора. Бихевиорални економисти, међу којима Канеман заузима посебно место, верују у слободу, али, за разлику од либертаријанаца, не пристају на екстремну форму рационалног актера (тзв. Екона), која одступа од стварног људског понашања, описаног у овој изванредној Канемановој књизи.